

Ζωγραφίζοντας το Θείο

Από τη Μεταβυζαντινή τέχνη στην ακαδημαϊκή ζωγραφική και οι ενωτικοί πόθοι Κύπρου και Ελλάδος

Του **ΑΠΟΣΤΟΛΟΥ ΚΟΥΡΟΥΠΑΚΗ**

Ζωγραφική είναι συνήθως η απεικόνιση του ανθρώπου και των καταστάσεών του. Ο κάθε καλλιτέχνης προσδίδει στην ανθρώπινη διάσταση το μέτρο και τις γραμμές που τον εκφράζουν, ενώ άλλοτε η ζωγραφική αποτυπώνει με τρόπο διαφορετικό συναισθήματα και πράξεις ανθρώπινες. Η έκθεση που διοργάνωσαν από κοινού η Εταιρεία Κυπριακών Σπου-

δών και η Κυπριακή Επιτροπή Βυζαντινών Σπουδών σε συνεργασία με την Πρεσβεία της Ελλάδας στην Κύπρο, και με την πολύτιμη αρωγή του Συνδέσμου Υποτρόφων Ιδρύματος Α.Γ. Λεβέντη παρουσιάζει μια άλλη διάσταση, αυτή του Θείου. Η Έκθεση δεν είναι αγιογραφική ή καλύτερα δεν είναι αποκλειστικά αγιογραφική, αλλά αναδεικνύει τη σχέση του ανθρώπου με το Θείο ή το πώς ο άνθρωπος προσεγγίζει το Θείο και το καταβιβάζει στο ανθρώπινο

επίπεδο, φέρνοντάς το πλησίον του ανθρώπου, σε μία σχεδόν μέθεξη του ανθρώπου με το Θείο και τη σχετική κατανόηση των ουράνιων αινιγμάτων. Πώς η μία «ξένη» τεχνολογία γίνεται ο φορέας έκφρασης συναισθημάτων προαιώνιων και επίρροης δεσμών χρονικά δυσθεώρητων.

Οι επιμελητές της έκθεσης δρ Ιωάννης Ηλιάδης, διευθυντής του Βυζαντινού Μουσείου του Ιδρύματος Αρχιεπισκόπου

Μακαρίου Γ' και δρ Χαράλαμπος Χοτζάκογλου, πρόεδρος της Εταιρείας Κυπριακών Σπουδών μας είπαν ότι αυτό που τους ώθησε να διοργανώσουν μία έκθεση με αυτή τη θεματολογία ήταν ότι η εκκλησιαστική καλλιτεχνική παραγωγή με τα έντονα δυτικά στοιχεία, που συμπίπτει με την περίοδο της Αγγλοκρατίας στην Κύπρο (1878-1960) και τη Βαυαροκρατία στην Ελλάδα θεωρείται γενικά από τους ειδικούς της τέχνης ως τέχνη παρακμής

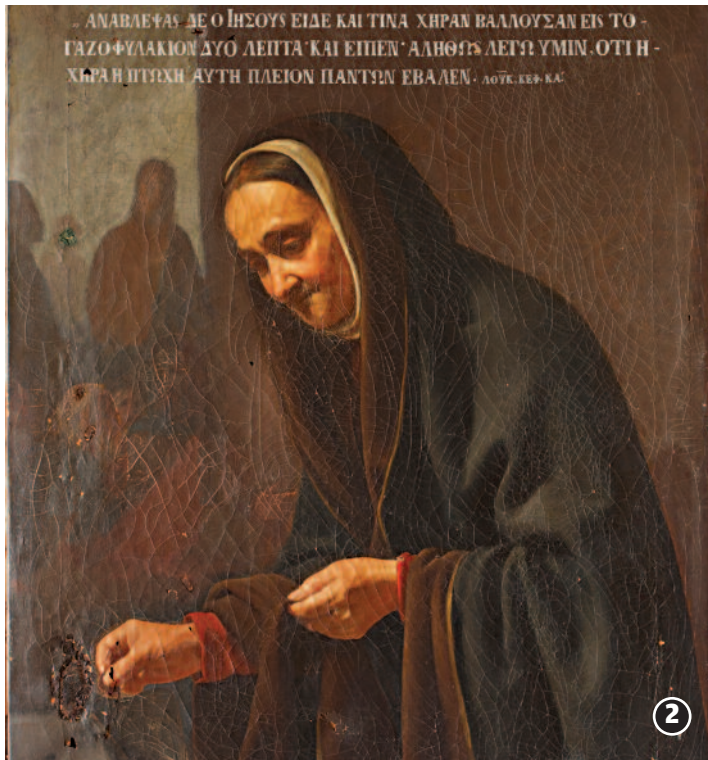
και αποστασιοποίησης από την παραδοσιακή μεταβυζαντινή ζωγραφική. Το όλο εγχείρημα ήταν μια πρόκληση για τη γνωριμία με τους κοσμικούς και ιερωμένους ζωγράφους της, αλλά και του κλίματος μέσα στο οποίο έδρασαν». Οι επιμελητές μέσα από την έρευνα προσπάθησαν να συμβάλλουν στην κατανόηση της στροφής των καλλιτεχνών προς ένα ιδεαλιστικό καλλιτεχνικό ρεύμα, προερχόμενο από την Ευρώπη.

Καλλιτεχνικοί παράλληλοι δρόμοι

Μία άλλη διάσταση που έχει η έκθεση είναι να διαγράψει τις σχέσεις του νεοσύστατου νεοελληνικού κράτους (1830) με την υπόδουλη Κύπρο στον τομέα της ζωγραφικής. Η δυτικήτροπη ζωγραφική στο «Βασιλείον της Ελλάδος» υιοθετείται και διαδίδεται στο Άγιο Όρος και σύντομα περνάει και στην Κύπρο. Ο κ. Ηλιάδης μας είπε ότι σε περιοχές που τελούσαν υπό ξένη διοίκηση οι επιδράσεις στη θρησκευτική ζωγραφική ήταν κάτι το σύνθετες. Στην Κύπρο δυτικές τάσεις υπήρξαν από την εποχή των Λουζινιανών, ενώ και κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας και πάλι από τη Δύση μέσω φλαμανδικών χαρακτικών. Αυτό που παρατηρείται τον 19ο-20ό αιώνα δεν είναι ένας συγκριτισμός στην τέχνη ή κάποιο είδος επιδράση, αλλά μία εκτεταμένη και συχνά πλήρης αντιγραφική χάρτινων εικόνων και σχεδίων, που κυκλοφορούσαν από τη Ρωσία και τη Γερμανία και αργότερα από τις εκδόσεις Απέργη στην Αθήνα με ελάχιστες προσαρμογές των αγιογράφων». Στην Κύπρο, όπως μας είπε ο κ. Ηλιάδης, η τάση διατηρείται αυτούσια, αυτό όμως που τις κάνει να διαφοροποιούνται είναι το ταλέντο του κάθε αγιογράφου. «Είναι χαρακτηριστικό, πως από τα δεκάδες θέματα και μορφές αγίων που εικονογραφούνται στην Κύπρο, μόνον οι Αποστολοβαρναβίτες δημιουργούν ή μάλλον εξελίσσουν ένα νέο εικονογραφικό θέμα, αυτό του Αποστόλου Βαρνάβα και των αυτοκρατορικών προνομίων της Κυπριακής Εκκλησίας».

Ο δρ Χαράλαμπος Χοτζάκογλου μας είπε μέσα από την Έκθεση αυτή ανιχνεύονται οι αλυτρωτικοί ενωτικοί πόθοι Κύπρου και Ελλάδος κατά τον 19ο και 20ό αιώνα και μελετάται η ανεπιτυχή προσπάθεια διάσπασης των στενών δεσμών Ελλήνων και Ορθοδόξων, που επεξεύρησαν οι Βαυαροί στην Ελλάδα και οι Βρετανοί αργότερα στην Κύπρο. Όπως μας είπε «ακούγεται κάπως οξύμωρο και αλλόκοτο μια δυτικήτροπη και ξένη ως προς τον Ελληνισμό τέχνη να αντικατοπτρίζει τον πόθο των υπόδουλων Ελλήνων για ένωση με το νεοσύστατο ελληνικό κράτος».

Μέσα από τα εκθέματα αντικατοπτρίζεται λοιπόν ο πόθος των Ελλήνων της Κύπρου για σύνδεση με τον εθνικό κορμό. Αυτή η τάση έχει αρχή, έχει τέλος, ρωτήσαμε τους δύο επιμελητές; μας απάντησαν ότι η υιοθέτηση της δυτικήςτροπης ζωγραφικής στην Κύπρο δεν αποτέλεσε την αρχή της τάσης αυτής και η διάδοση αργότερα της νεοβυζαντινής αγιογραφίας στο νησί δεν αποτελεί το τέλος. Η τέχνη της Κύπρου και το πνευματικό της στιγμή συνδιαμορφώνεται και καθορίζεται από τις τάσεις, που επικρατούν στην πρωτεύουσα του Ελληνισμού, όπως συνέβαινε εδώ και χιλιάδες χρόνια, χωρίς να αμφισβητούμε τις επιμέρους ιδιομορφίες και ιδιαιτερότητες.

1. Βασίλειος Μιχαηλίδης, Αγία Οικογένεια και Άγιος Ιωάννης, Μητροπολιτικός ναός Λάρνακας.

2. Νικόλαος Κουνελάκης, Ο οβολός της χήρας, ναός Τρυπιώτη, Λευκωσία.

3. Νικολάϊδης, εικονοστάσιο από τον ναό Παναγίας Ιαμιατικής, Κάτω Πλάτρες.

Η «νέα» εκκλησιαστική ζωγραφική

Το πέρασμα από τη μεταβυζαντινή ζωγραφική σε μία πιο ακαδημαϊκή ευρωπαϊκή ζωγραφική γίνεται όταν ο Όθωνας προβάλλει την ανάγκη «βελτίωσής» της, έτσι ξένοι ζωγράφοι, όπως ο Θεόφιλος και ο Ζάιτς (μέσα 19ου αιώνα) εφαρμόζουν συνειδητά μια «εκδυτικοποιημένη» εκκλησιαστική ζωγραφική, τη νεοαναγεννησιακή ζωγραφική. Παράλληλα, ο εκδυτικισμός, που ξεκίνησε ο Μέγας Πέτρος στη Ρωσία οδήγησε επίσης στη στροφή της ρωσικής τέχνης στη δυτική ζωγραφική και από εκεί μέσω των ρωσικών μοναστηριών του Αγίου Όρους να διαδοθεί στα ελληνικά αγιογραφικά εργαστήρια του Άθωνος, όπου επίσης τη διδάσκονταν Κύπριοι μοναχοί. Η νεοαναγεννησιακή εκκλησιαστική ζωγραφική υιοθετείται πιστά από τους Κύπριους αγιογράφους και συχνά μετακαλούνται ελλαδίτες ζωγράφοι για να διδάξουν τη ζωγραφική τέχνη, όπως λ.χ. ο Θεόδωρος Δάλτας, ενώ ζωγράφοι, όπως ο Όθων Γιαβόπουλος, ο Μπιλλήρης κ.ά ζωγραφίζουν εικόνες και τοιχογραφίες σε διάφορους ναούς του νησιού». Στην έκθεση παρουσιάζονται περίπου 100 εκθέματα, τα οποία διέθεσαν διάφοροι εκκλησιαστικοί και κρατικοί φορείς, μουσεία, καθώς και ιδιώτες. Μεταξύ των εκθεμάτων περιλαμβάνονται σπάνια έργα εκκλησιαστικής τέχνης από τη Ρωσία, εικόνες από τα ζωγραφικά εργαστήρια των Μο-

νών Σταυροβουνίου, του τουρκοκρατούμενου Αποστόλου Βαρνάβα, του Αγ. Γεωργίου Αλαμάνου, της Τροοδίτισσας και του Μαχαίρα, καθώς και έργα κοσμικών ζωγράφων όπως των Παύλου Παυλίδη, Βασίλη Μιχαηλίδη, Αδαμάντιου Διαμαντή, Όθωνος Γιαβόπουλου, Ιωάννη, Ανδρέα Χρυσόσκου, Πανάρητου Κουσουλίδη, Νικόλαου Κουνελάκη, Μιχαήλ Χριστοδουλίδη, Ιωάννη Κισσονέργη, Σολωμού Φραγκουλίδη, Νίκου Νικολαΐδη, Γαβριήλ Θεοχαρίδη. Από καλλιτεχνικής πλευράς στην Έκθεση ξεχωρίζει η θύρα-παραπέτασμα του Ιερού Βήματος με τον Χριστό ως Μέγα Αρχιερέα, πίνακα σε δέρμα του Πανάρητου Κουσουλίδη και από την κο-

Αδαμάντιος Διαμαντής, Η Πεντηκοστή, Κρατική Πνακοθήκη.

σμική θρησκευτική ζωγραφική ξεχωρίζει ο πίνακας του Νικόλαου Κουνελάκη με τον Οβολό της χήρας, ο οποίος στάλθηκε το 1889 από τη Φλωρεντία στο ναό του Αρχαγγέλου Μιχαήλ Τρυπιώτη από την πεθερά του καλλιτέχνη, την Κύπρια Ευθυμία Καμπάνη. Για πρώτη φορά εκτίθενται δύο Παναγίες βρεφοκρατούσες που ακολουθούν πρότυπο του Ραφαήλ, έργα του μεγάλου μας ποιητή Βασίλη Μιχαηλίδη, καθώς επίσης ένα από τα ελάχιστα σπαράγματα από τις χαμένες τοιχογραφίες του Όθωνος Γιαβόπουλου στην Αγία Νάπα Λεμεσού, που αφαιρέθηκαν τα τελευταία χρόνια από το ναό για να αντικατασταθούν με νεοβυζαντινές τοιχογραφίες.

Αξίζει να αναφερθεί ότι δείγματα δουλειάς Κυπρίων κοσμικών καλλιτεχνών εντοπίζονται στο Σινά από τον ζωγράφο-λογότην Νίκο Νικολαΐδη και στο Durban της Νοτίου Αφρικής από τον Ιωάννη Κισσονέργη, όταν μετανάστευσε τη δεκαετία του 1950 με την οικογένειά του. Ο πίνακας, άλλωστε, του Κισσονέργη με τον Αρχάγγελο Μιχαήλ είναι χαρακτηριστικό παράδειγμα πίνακα-εικόνας της τεχνολογίας αυτής, από έναν κοσμικό ζωγράφο, ο οποίος έγινε αποδεκτός από το κοινό. Στον πίνακα υπάρχουν έως σήμερα σημάδια από τα κοκκινάδια, από τις γυναίκες που τον προσκυνούσαν με ευλάβεια.

Ένας πολυτελής κατάλογος με 215 φωτογραφίες

Η Έκθεση συνοδεύεται από πολυτελή κατάλογο «Ζωγραφίζοντας το Θείο». Τάσεις και επιδράσεις στην εκκλησιαστική ζωγραφική της Κύπρου κατά τον 19ο και 20ό αιώνα και ο ρόλος του νεοελληνικού κράτους». Στον κατάλογο περιλαμβάνονται 215 έγχρωμες φωτογραφίες προλογικά κείμενα και οκτώ επιμέρους μελέτες με επιστημονική τεκμηρίωση και βιβλιογραφικό υπομνηματισμό, όπου μελετώνται η μνημειακή ζωγραφική κατά την όψιμη Τουρκοκρατία, η εκκλησιαστική ζωγραφική του 19ου αιώνας και οι προσπάθειες ανανέωσής της, το πολιτισμικό και καλλιτεχνικό πλαίσιο, οι σχέσεις και οι αλληλεπιδράσεις στην εκκλησιαστική ζωγραφική Κύπρου και Ελλάδος, τα πρότυπα των ζωγράφων μέσα από σχέδια, ανθίβολα και χάρτινες εικόνες, στα μοναστικά, αγιογραφικά εργαστήρια των ιερών μονών Σταυροβουνίου, Τροοδίτισσας και Αποστόλου Βαρνάβα, Αγίου Γεωργίου στην Αγία Φύλα και στον Άγιο Γεώργιο Αλαμάνο, η ζωγραφική των κοσμικών ζωγράφων της Κύπρου κ.ά. Συνεργάτες του τόμου είναι πολλοί και καταξιωμένοι επιστήμονες (Δημήτριος Δ. Τριανταφυλλόπουλος, Νικόλαος Γραϊκός, Χριστόδουλος Χατζηχριστοδούλου). Πρόκειται για τον πρώτο σχετικό κατάλογο έκθεσης εικόνων και πινάκων ζωγράφων της Κύπρου και του ελλαδικού κορμού όπου καταγράφεται ανάγλυφα ένα σχεδόν άγνωστο κεφάλαιο της ιστορίας της τέχνης, αυτό της εξάπλωσης της δυτικοτρόπης ζωγραφικής στη Μεγαλόνησο και μεταγενέστερα η τάση αναβίωσης της βυζαντινής τέχνης στο νησί με σπάνιες φωτογραφίες, έγγραφα, ανθίβολα, αρχαικές μαρτυρίες και άγνωστο υλικό από μοναστήρια της Κύπρου.

Ιωάννης Κισσονέργης, Η κλήση των Αποστόλων, Βυζαντινό Μουσείο Ιδρύματος Μακαρίου Γ'.

Η Έκθεση, την οποία επιμελήθηκαν οι βυζαντινολόγοι δρ Ιωάννης Ηλιάδης και δρ Χαράλαμπος Χοτζάκογλου, θα παραμείνει ανοικτή για το κοινό έως τις 25 Οκτωβρίου στο Μέγαρο της Παλαιάς Αρχιεπισκοπής, (έναντι Παγκυπρίου Γυμνασίου). Η Έκθεση συνοδεύεται από πολυτελή εικονογραφημένο κατάλογο 300 σελίδων, που επιμελήθηκε ο δρ Χαρ. Χοτζάκογλου και διατίθεται στην Εταιρεία Κυπριακών Σπουδών και στα βιβλιοπωλεία. Πληρ. τηλ. 22432578, cypriotstudies@gmail.com